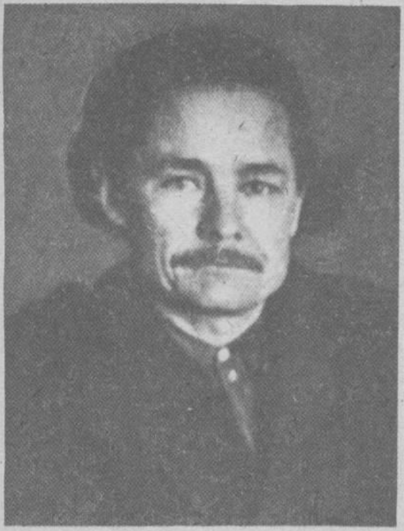

СĂПАЙЛĂХ, ТӐРКĂМĂЛЛĂХ, ЧĂТĂМЛĂХ, ЧУНЛĂХ...

Митта Ваçлейĕ çуралнăранпа 80 çул çитнĕ май

Сăпайлăх, тӳркăмăллăх, чăтăмлăх, чунлăх. Çак сăмахсен пĕлтерĕшĕсем пĕр сăмахра — митталăхра шăранса-пĕтĕçсе конкретлăх тупрĕç. Митталăх... Мĕн тери çитместь вăл пире тепĕр чухне!

Митта Ваçлейĕ тесен, тӳрех ун йывăр шăпине аса илетĕн, ирĕксĕрех вара сăвви-юррисем чĕлхе çине килеççĕ:

Хĕнпе хĕрсе туптаннă сассăм
Каллех ян хурçă пек таса...

Ян хурçă пек таса сăвăсем çырма таса чун-чĕреллĕ çын пулмалла. Хăрушă элек тӳссе курнă, «вунă çул лашманта та пилĕк çул чалтунта» çӳренĕ поэт чунĕ чулланман: вăл кашни кунне тĕрĕслĕх çĕнтересе ĕненсе пурăннă, кашни утăмне Çĕршыв ячĕпе, ун пуласлăхĕпе виçсе пуснă. Çăлкуç пек таса упраса хăварнă поэт хăйне. «Чухăн, анчах сывă (пур енчен те) таврăнатăп. Турра шĕкĕр!» — тесе çырать Митта хăйĕн тусĕ Алексей Талвир патне 1954 çул вĕçĕнче Çĕпĕр çĕрĕнчен.

Пысăк поэт пурнăçĕ, ĕçĕ-хĕлĕ çинчен калаçни ун самани çинчен калаçниех пулать, мĕншĕн тесен вăл, пĕр вĕçĕмсĕр вăхăта сехетпе виçнĕ пек, саманана чĕре таппипе виçет. Хальхи вăхăтра, парти вĕрентнĕ пек, сăмаха тӳррĕн калама хăнăхса пыратпăр. Хăй вăхăтĕнче «халăх тăшманĕ» тесе айăпланă Митта Ваçлейĕ çулĕпе утнă çынсем пулман-и вара пирĕн? Кая юлса пулин те, вĕсен ырă ятне халăха тавăрса парасси — ентешĕсен кăна мар, ĕçтешĕсен те тивĕçĕ, парăмĕ. Хăв çĕр çинче пурăнни харама ан кайтăр тесен, нумай-нумай тĕрĕс сăмах каламалла: шурри — шурах, хури хурах пултăр. Сутăнчăксемпе элекçĕсен ячĕсене те тӳррĕнех пĕлтермелле: халăх пурнăçне текех вăтăр çиччĕмĕш çул ан килтĕр. Карамзин калашле, истори ырă çынсене кăна мар, — çав шайрах, çав вăйпах тирансен ячĕсене те астуса юлмалла, унсăрăн малалла кайма çук.

Кашни талантлă çыравçă — пĕр вăхăтрах философ та. Митта Ваçлейĕн ăспа туйăм шăранса пулнă сăввисем шухăшлаттараççĕ, чуна кайса тивеççĕ. Унран вĕренмелли пайтах. Анчах паянхи кунччен те поэт еткерне туллин тишкĕрсе тухакан пулмарĕ-ха — хур тĕкĕпе унтан-кунтан тĕккелесе илнипех çырлахрăмăр. Те кĕмĕл çитменнипе, те кăмăл çуккипе аслă поэтăмăр çуралнăранпа 80 çул çитнĕ ятпа та ун çырнисен пуххине кăларăймарăмăр...

Кӳлемекри лăпкăлăх поэтшăн мар. Митта Ваçлейĕ вĕресе тăракан пурнăç варринче тăнă, çавăнпа ун тавракурăмĕ те анлă пулнă; этемлĕх хăй историйĕ умĕнче чи яваплă вăхăтра пурăннă вăл, çавăнпа ăстăн тĕлĕшĕнчен хăвăрт аталанса çитнĕ. Пур япала та кă сăклантарнă ăна, анчах поэт пĕр шикленмесĕр, хăйне мĕн кĕтнине пĕлмесĕр малаллах пăхнă. Уйрăм çын кунçулĕ те, халăх шăпи те шухăшлаттарать поэта. Интернацилле хутшăнура кашни халăхăн хăйĕн вырăнĕ, анчах çамрăк Совет çĕршывĕн пуласлăхĕ халăхсен туслăхĕнче, тет поэт. Тепĕр хут алла илсе вуласа тухăр-ха ун «Кăмăлăмпа шухăшăм» кĕнекине. Ленинла наци политикине тĕп-тĕрĕс ăнланнă Митта Ваçлейĕ. Ытти халăхсенни пекех, чăвашсен те прогрессивлă пахалăхсем нумай. Çав ырă пахалăхсемпе ытти халăхсем те усă курма пуçласан, нацилле хăйевĕрлĕх интернацилĕхе куçать. Анчах ăна «куçпа курни çитмест — çивĕч сисĕмпе туйса илмелле», — тесе çырать Митта. «Творчествăри нацилле элементсем алла çакланмаççĕ, вĕсем çутă пек, сывлăш пек, поэтăн пĕтĕм пултарулăхĕнче ирĕлсе тăраççĕ», — малалла тăсать калаçăвне вăл ăскăмăл культури пирки сăмах хускатнă май. Куçару ĕçĕнче нацилле хăйевĕрлĕхе упраса хăварма уйрăмах йывăр, анчах вĕсене — çав нацилле пахалăхсене, алăран вĕçертмелле мар, тĕнче культуринче сыхласа хăвармаллах, тесе асăрхаттарать поэт. Элекçĕсемпе çав вăхăтри тӳресем мĕнле йăнăш курнă-ши Миттан çакăн пек шухăшлавĕсенче? Национализм шăрши те çук кунта. Поэтăн чăн-чăн творчествви вăл чăн-чăн поэт-патриот, çав вăхăтрах поэт-интернационалист иккенне кăтартса парать, нацилĕхпе интернацилĕх диалектики марксизм-ленинизм вĕрентĕвĕнче шăранса ун сăввисене сăрхăнса кĕнĕ.

...Митта Ваçлейне эпĕ мĕнпурĕ те икĕ хутчен çех курнă: пĕррехинче — хамăр килте, тепрехинче — тупăкра...

1955 çулхине пулас — лайăх астумастăп — Василий Егорович таврăннă кăначчĕ-ха. Пирĕн патра аннепе тем калаçса ларатчĕç. Эпĕ, 12-13 çулхи ача, пурнăç тути-масине астивме тин çех пуçланăскер, ун куçĕнче ĕмĕрхи тунсăх тĕлкĕшнĕ пек астăватăп, халь вара çав тунсăха ун сăввисенче куратăп пек. Василий Егорович кайма пуçтарăнса ура çине тăчĕ, куççулĕ кивĕ кĕрĕкĕ çине пат тумласа ӳкрĕ, поэт сăра куркине шалт ĕçсе пачĕ. Ун чухне эпĕ, айванскер, пуç тавра шухăшласа илме пĕлмен, Миттан пĕр куççуль тумламĕ те пирĕн кулленхи инкек-синкексенчен чылай йывăртарах тайнине халĕ тин ăнлантăм. Ак камран вĕренмелле чăтăмлăха!

Миттасем пултаруллă йăх пулнă. Илле, Иван, Ваçлей, Петĕр, Якку, Коля пĕртăвансем пурте сăвăсемпе калавсем çырнă, ăста куçаруçăсем пулнă. Сăмахран, Коля сăввисене «Вĕçленмен юрăсем» кĕнекере вулама пулать, Иванĕ, калавсем çыр-

нисĕр пуçне, вырăсларан пайтах кĕнеке куçарнă, вĕсем хушшинче — «Дети капитана Гранта», Петĕрĕ чăвашсен паллă прозаикĕ шутланать. Анчах — мĕнрен килет, камран? — вĕсенчен пĕри те юррисене юрласа пĕтереймен. Пирĕн литературăра чи синкерлĕ, трагедилле ятсем. Сăмах май каласан, ман алла тепле майпа Василий Егорович хăйĕн йăх сыпăкĕсене палартса çырнă хут лекнĕччĕ. Ăна эпĕ «Коммунизм ялавĕ» хаçатра ĕçлекен пĕр çынна ярса панăччĕ, — шел, явапĕ те пулмарĕ, хучĕ те, шыва пăрахнă чул пек, пач çухалчĕ.

Митта Ваçлейне астăвакансем вăл тĕлĕнмелле тÿрĕ кăмăллă çын пулнине палăртаççĕ. «Кĕвĕçÿ тавраш çукчĕ ун. Василий Егорович литературăри юлташĕсен çитĕнĕвĕшĕн ача пек савăнатчĕ. Хăй тĕл пулнă пĕр çамрăк автора та пулăшу парассинчен пăрăнса тăмастчĕ», — каласа парать ун мăшăрĕ Нонна Кирилловна. А. Талвир та хăйĕн асаилĕвĕнче çавнах çирĕплетет. Чăваш литературин пуласлăхне Митта пултаруллă çамрăксенче курнă. Анчах лартнă йăмрана та, качакасурăх ан кăшлатăр, сыснасем хыçкаланса ан йăвантарччăр тесен, пăхсах тăмалла-çке! Василий Егорович хăйĕн ентешне, çывăх тусне В. И. Давыдов-Анатрине парнеленĕ «Кăмăлтан» кĕнекинче çапла çырса хуни пур:

> «Чараймăн Çĕрĕн çаврăмне, —
> Эп кайăп, Ваçилейĕм.
> Вара Пăлаçи парăмне,
> Тархасшăн, ху çине ил».

Мăнтарăн Митта! Сывлăхĕ хавшаса çитнине туйсан та, хăй çинчен мар, пирĕн çинчен шухăшланă, Аслă Арапуç енче çыравçă йăхĕ ан татăлтăр, тенĕ. Калас пулать, В. И. Давыдов-Анатри Митта шанчăкне тÿрре кăларса пырать: Пăлаçи çыравçисене ыр сăмахпа та, ĕçпе те пулăшать. Тавах ăна митталăхшăн. Хĕсĕр мар Пăла тăрахĕ.

Çыравçăсен йышĕ нумай пулсан та, ытлашши поэт нихçан та пулман. Литература кĕрекинче вĕсен кашниййĕн хăйĕн вырăнĕ. Хисеплĕ кĕтесе чавсапа хирсе вăхăтлăха йышăнма пулать-и, тен? — анчах вăхăт хăвна тивĕç вырăна çавăтсах пырса лартать. Тав халăх астăвăмне, — кĕрекерен хăваласа кăларса янăскере те хăй вырăнне илсе килет. Митта Ваçлейĕн вырăнĕ Константин Иванов, Çеçпĕл Мишши, Петĕр Хусанкай ĕретĕнче. Вĕсемпе вăл çумма-çуммăн ларса пĕр чĕлхе тупса калаçма пултарать: ун поэзийĕнче К. Ивановăн чăнчăн чăвашла, çыпăçуллă та ирĕк чĕлхи, Çеçпĕлĕн хĕрÿлĕхĕ, Хусанкайăн пуянлăхĕ. Анчах Митта никам пек те мар, хăй пек çех: унăн хăйĕн сăн-сăпачĕ, çепĕçлĕхĕ, хĕрÿлĕхĕ, хĕрхÿлĕхĕ. Сăвви-юррин пĕр йĕркине илтсен те, «ку — Митта» тетĕн. Кашни сăмахĕ, пичет çапнă пек, вырăнлă, кашниç сăмахçаврăнăшĕ тирпейлĕ.

Митта Ваçлейĕн статйисене те, çырăвĕсене те каçса кайсах вулатăн, пĕр пушă сăмах та тупаймастăн унта, çĕлĕк çавăрса илĕртсе чĕнекен вырăнсем те çук: калас текен сăмаха пусахламасăр калать поэт, анчах витерсе калать. «Ачапăча валли те ачапчалла çырмалла мар», — тет поэт, сăмахран, пĕр калав авторне. Ахальтен каламан ĕнтĕ Гете «поэт — чи чаплă прозаик» тесе.

Василий Егоровичпа калаçма кăмăллăччĕ, ун калаçăвне итлесе савăнаттăмăрччĕ, теççĕ ăна астăвакансем. Вырăсла та таса калаçнă вăл, тутарла та аван пĕлнĕ. Хăйĕн тăван чĕлхине — амăш чĕлхине вара чĕре сури вырăнне хурса йышăннă.

Тăван чĕлхине хисеплемен çын хăйĕн халăхне те,. Çĕршывне те кирлĕ пек юратмасть, тенĕччĕ СССР писателĕсен юлашки съездĕнче. Шел пулин те, паянхи çамрăксем хушшинче амăш чĕлхине пĕлменнисем сахал мар, вăтам çулхи çынсем те вырăсла-чăвашла калаçса асапланаççĕ, çав вăхăтрах чăвашла та, вырăсла та таса калаçаймаççĕ. Митта Ваçлейĕ, халиччен пурăннă пулсан, çакăншăн хурланнă пулĕччĕ.

Чăваш халăхĕн тымарĕсем тарăн, вĕсем таçти авалхи тĕнче историне кĕрсе каяççĕ. Çĕнĕ пурнăç çĕнĕ сăмахсем çуратать, хальхи пурнăçа тивĕçтереймен кивелнĕ сăмахсем манăçа тухса пыраççĕ. Анчах тивĕççĕр манăçа юлнă сăмахсем те çук мар, вĕсенчен хăшпĕрисем — ылтăн çĕрĕрен ăнсăртран кăларса ÿкернĕ хаклă чул пек, — тупса, вырăнне лартма кăна пĕлмелле. Митта Ваçлейĕ кун кĕнекинче янташ (ентеш) сăмаха тупса халăха тавăрса панишĕн савăнни çинчен çырса хуни пур. Алли çăмăл пулнă поэтăн. Анчах хăшпĕр çамрăк çыравçăсем виçерен тухсах хальхи пурнăçа сăнласа парайман кивелнĕ сăмахсене аваллăхран кĕтĕвĕ-кĕтĕвĕпе хăваласа кăлараççĕ, сăвăрса тасатмa вара те вăхăчĕсем çук, те «оригиналлăрах» курăнса чапа тухасшăн... Пур япалан та виçи пур иккен, — Миттаран вĕренмелли кунта та çук мар.

Василий Егорович ăста тăлмачă пулнă. Ун куçарăвĕнче аслă Пушкин та таса чăваш чĕлхипе калаçать. Ятарласах танлаштарса пăхăр-ха, сăмахран, «Песнь о вещем Олеге» куçарăва оригиналпа. Пушкин культурине чăвашсем патне антарман, пачах урăхла, пире аслă поэт шайне хăпартнă. Çакă мар-и вара куçару ĕçĕн тĕллевĕ?! Митта Ваçлейĕ чылай пысăк произведенисем те куçарнă пулнă, анчах, — мĕн тăван? — вăхăчĕ çапла пулнă та ĕнтĕ ун чухне, — вĕсене вăл ют çын ячĕпе пичетлесе кăларнă. Çур тĕрĕслĕх кăна пулма пултараç маçть — çав куçарусене те тавăрса парасчĕ поэтăмăра.

Кашни хусканушăн тĕрев кирлĕ. Миттан çынна хисеплени тата ун курайманлăхĕ чуна çунатлантарать те, çунтарать те. Вăйлă поэтăн витĕмлĕхĕ те вăйлă: Митта витĕмлĕхĕ хăшпĕр поэтсен пултаруллăхĕнче ăраскаx паллă. Тин çеç çырса пĕтерне «Митта» ятлă поэмăра эпĕ ятарласах ун сăмахçаврăнăшĕсемпе усă куртăм, — унта поэт чунĕ, кăмăлĕ, шухăшĕ. Василий Егоровичăн «Тайăр» поэми мана уйрăмах кăмăла каять. Вăл маншăн хура вăрманта юхса выртакан çăл шывĕ пек: витĕр таса, сиплĕхлĕ. Тĕлĕ-тĕлĕпе, чăтаймасăр, савăнăç уçланкине чупса тухать, вара каллех чун чăтлăхне кĕрсе юрлать. Ўпне выртса, шывне пĕр-икĕ сыпкăм ĕçсе илнĕ пек, пĕр-икĕ çаврăм сăввине вулатăн та хыпса çунан ăша-чикке пусаратăн, тĕреклĕрех туятăн вара хăвна. Лайăх поэзи сиплĕ эмел иккен.

Митта Ваçлейĕ пин юрă çырса хăвараймарĕ, теççĕ. Александр Алга, поэт творчествине тĕпчекенсенчен пĕри, «Кăмăлăмпа шухăшăм» кĕнеке умсăмахĕнче те çапла калать. Апла-ши?.. Василий Егоровичăн тăван килне арăш-пирĕш тустарса кайнă хыççăн картишĕнче, пĕчĕк пахчара ун алçырăвĕсем çилпе тăлăххăн вĕçкелесе выртнине астăватăп эпĕ... Тепĕр тесен, ан тив, шучĕпе пин юрă çыраймаи пултăр, — вăхăтне кура, çырлахуллă кăмăлпа пăхар ун çине, — анчах кашни юрри пирĕн чĕрере, пăхмасăр калама вĕренмесен те — пирĕн чĕлхе çинче.

Пурте вăхăтлăх тĕнчере, халăх астăвăмĕ кăна яланлăх. Темшĕн мана ĕлĕкхи Италин хисеплĕ поэчĕ Торквато Тассо аса килчĕ. Вăл ĕмĕрне çуклăхра пурăнса иртернĕ, мăшкăл тÿснĕ. Виличчен икĕ çул çурă малтан тĕрмерен тухнă, вара поэтсен лавр кăшăлне тавăрса панă. Ăна пытарнă чух пĕтĕм Рим халăхĕ ĕсĕклесе йĕнĕ. 1957 çулхи июнь уйăхĕнче те çаплаччĕ — Митта вилнишĕн халăх йĕретчĕ. Историн трагедилле пĕрпеклĕхĕ...

Мартăн 5-мĕшĕнче Василий Егорович 80 çул тултармаллаччĕ, анчах, пуçа ыраттарса шухăшласан та, 80 çулхи Миттана куç умне илсе килейместĕп, вăл яланах хĕрĕх тăххăрта. Акă, манăн ĕç сĕтелĕ çинчи сăнÿкерчĕкре те Митта Ваçлейĕ кĕрнеклĕ, вăйпитти. Кăшт хĕсерех пăхнă тунсăхлăрах куçĕнче сăпайлăх, тÿркăмăллăх, чăтăмлăх, чунлăх — миттилăх. Петĕр Хусанкай калашле,

> Ларать вăл — тÿрĕлĕх салтакĕ
> Яланлăх, ĕмĕрлĕх таса!

Николай ИСМУКОВ.